

Hyvä nostalgia ja paha nostalgia

Antto Vihma:

Nostalgia. Teoria ja käytäntö. Teos 2021. 278 s.
ISBN 978-952-363-094-9

Ihmistieteissä nostalgiaa on yritetty tavoittaa niin yksilöllisenä tunteena ja kokemuksena kuin sosiokulttuurisena ilmiönä. Asialla ovat olleet kirjallisuudentutkijat, aatehistorioitsijat, sosiologit, psykologit ja populaarikulttuurin tutkijat. Nostalgia on myös saanut erilaisia määritelmiä ja merkityksiä. Alun perin 1600-luvun lääketieteellisestä käsitteestä nostalgia on laajentunut 2000-luvulla kokonaisia aikakausia ja yhteiskuntia luotaavaksi käsitteeksi; sillä on kuvattu esimerkiksi yhteisöjen menneisyysuhdetta ja identiteettien rakentumista sekä populaarien kulttuuri-ilmiöiden ja taiteen esteettisiä kategorioita. Yhdet ovat pitäneet nostalgiaa modernisaation olennaisesti liittyvänä ilmiönä, toiset antimodernina ja kolmannet postmodernina ilmiönä.

Antto Vihma on politiikantutkija, joka on teoksessaan *Nostalgia: Teoria ja käytäntö* paneutunut erityisesti nostalgian poliittiseen ulottuvuuteen, mikä tulee painokkaasti esiin jo kirjan alkusivuilla. Vihma työskentelee tutkimusprofessorina Ulkopoliittisen instituutin Globaali turvallisuus -ohjelmassa, mutta on tutkinut aiemmin muun muassa populismin nousua suomalaisessa politiikassa.

Nostalgian ihmistieteellistä käsittelyä on 2000-luvulla hallinnut Svetlana Boymin *The Future of Nostalgia* -teoksessaan (2001) esittelemä jaottelu, jossa määritellään kaksi erilaista nostalgiaa. Ensimmäinen on entistävä ja utooppinen nostalgia (*restorative nostalgia*), johon tukeutuvat ihmiset pyrkivät Boymin mukaan tunteikkaasti ja toiveikkaasti palauttamaan kaivatun menneisyyden piirteitä ja ilmiöitä nykyaikaan. Toinen on pohdiskeleva ja tulkitseva nostalgia (*reflective nostalgia*), jota ohjaa ironinen ja kriittinen ote omaan menneisyysuhteeseen ja tunteisiin. Jälkimmäinen voi Boymin mukaan olla produktiivista, progressiivista ja uutta luovaa toimintaa, kun taas menneisyyden tapahtumien ja aikojen kaihoaminen, pyrkimyksenä palauttaa mennyttä nykyaikaan, kuulostaa irrationaaliselta tai vähintäänkin taantumukselliselta.

Vihman teos rakentuu vahvasti Boymin dikotomian pohjalle, mutta hän ei ole siihen täysin tyytyväinen, vaan ehdottaa kolmanneksi kategoriaksi ”banaalia nostalgiaa” (s. 12), jonka hän määrittelee nostalgiseksi markkinoinnissa, popkulttuurissa ja arjessa. Nostalgia onkin vaikea saada otetta, koska se on sekä käsitteenä että ilmiönä historiallinen. Esimerkiksi se, miten mainonnassa ja poliittisessa retoriikassa kulloinkin tunnustetaan ja hyödynnetään affekteja ja emootioita,

muistamisen mekanismeja ja identiteettikysymyksiä, vaikuttaa sekä ilmiön näkyviin muotoihin että siihen, miten me ymmärrämme nostalgiaa kulttuuri-ilmiönä. Nostalgia on siis liikkeessä, kuten kaikki muukin.

Teos jakautuu neljään osaan, joista ensimmäinen kuvaa nostalgisten ilmiöiden tunnistamisen ja nostalgisten tunteiden ilmaisun historiaa sekä nostalgiakäsitteen muotoutumista 1600-luvulta 1900-luvulle. Toisessa pääluvussa Vihma käsittelee nostalgian kytköksiä populistiseen politiikkaan lähihistoriassa. Kolmannessa pääluvussa hän pohtii entistävän nostalgian ilmenemistä oikeistopopulistisissa liikkeissä Britanniassa, Saksassa, Yhdysvalloissa ja Suomessa, kussakin maassa erikseen. Neljännessä pääluvussa Vihma nostaa esiin pohdiskelevan nostalgian ja banaalin nostalgian.

Ensimmäinen pääluku kuvaa laajoin kaarin modernin nostalgian syntyä käsitteenä, alkaen koti-ikävän tautiluokituksesta 1600- ja 1700-luvuilla ja päätyen 1900-luvun jälkipuolen kulutuskulttuurin ruokkimiin unelmiin. Myös modernin aikakäsityksen läpimurto länsimaissa sekä romantiikan ja kansallisuusaatteen merkitys ovat hyvin esillä. Erityisen ansiokas on Vihman 1800-luvun poliittista kuohuntaa käsittelevä osuus. Tuolloin nostalgia tuli etenkin yläluokkaisille ihmisille keino toipua ja selviytyä vallankumousten, levottomuuksien ja sotien aiheuttamista järkytyksistä. Tekniikka ja etenkin uudet viestimet vauhdittivat nostalgisten tunteiden ja historia-käsityksen yleistymistä journalismissa, taiteessa, mainonnassa ja politiikassa. 1800-luvun lopulla ne olivat jo osa massojen kulttuuria.

Nostalgia oli varaventiili mullistusten vuosisadalla, jolloin lisääntyivät myös edistysuskon kritiikki sekä katastrofiset kertomukset modernista ajasta ja sen riskeistä. Vihma esittelee modernin nostalgiasäilyksen syntyä ansiokkaasti eurooppalaisten kulttuuripersoonien ja filosofien kautta 1900-luvulle. Moderni nostalgia kasvoi ja kehittyi muun muassa sellaisten ajattelijoiden kuin Chateaubriandin, Baudelairen, Nietzschen ja Benjaminin modernisaatiokritiikin sivulauseissa.

Vihma liittää entistävän nostalgian eurooppalaisen 1800-luvun konservatismiin syntyyn ja pyrkii aatehistorioitsija Mark Lillan jalanjäljissä osoittamaan, kuinka entistävä nostalgia on pesiytynyt politiikassa radikaaliin konservatismiin. Hän kirjoittaa: ”entistävä nostalgia ilmaisee uhriasemaa ja uhrina olemisen kulttuuria” ja että entistävä nostalgia on ”yhtä radikaalia kuin vallankumouksellisuus” (s. 50–51). Vihmalle ”entistävän nostalgian tuhovoimaa” edustavat esimerkiksi maailmansodat ja fasismin nousu Euroopassa (s. 70) ja sen arkkimyytteihin kuuluvat olennaisesti ”eliitin petos ja sitä seurannut rappio” (s. 77).

Teoksen toisessa pääluvussa Vihma keskittyy perustelemaan, kuinka nykypoliittikka on nostalgian kyllästämistä, mistä pääansio kuuluu populistisille oikeistoliikkeille. Vihma nostaa perustellusti esiin muutamia

suuria yhteiskunnallisia mullistuksia nostalgisen kaipuun mahdollisina katalysaattoreina. Tosin lukija saattaa kysyä, miksi listasta puuttuvat esimerkiksi työelämän, vapaa-ajan ja talouden muutokset sekä suurten ideologisten ja kulttuuristen kertomusten hajoaminen. Jotkut väitteet, kuten ”populismi on luonnostaan nostalgian ystävää” (s. 83), jäävät perustelematta. Se, että puolueet ja johtajat osaavat vedota tunteisiin nykyäänkin, ei vielä selitä sitä, miksi juuri nostalgia toimii heidän retoriikassaan.

Entistävä nostalgia on kompleksisempi ilmiö, kuin millaisena se tässä teoksessa esiintyy. Vihman näkökulmaa kaventaa ja vinouttaa rajautuminen nostalgian eksploitaatioon nykyajan uuskonservatiivisessa ja oikeistopopulistisessa retoriikassa sekä kulttuurisodissa. Onko nostalgia silloinkaan tyypistettävissä uhritumista, katkeruutta ja kostonhalua ruokkivaksi ilmiöksi? Valittu näkökulma ei mielestäni tee oikeutta tutkimuskohteen moniulotteisuudelle ja historiallisuudelle.

Boymmin restoratiivisen nostalgian voi myös suomentaa ja ymmärtää ihmismieltä ja yhteisöjä *eheyttäväksi* nostalgiksi. Eheyttävä nostalgia ei selity vain kertomuksilla rappiosta. Siihen kuuluu usein myös utooppinen toivo; esimerkiksi Baltian maiden ”laulava vallankumous” vuosina 1987–1991 ammensi voimansa modernin kansallisvaltion palauttamiseen kohdistuvasta kaipuusta. Suurten väestönosien katse etsiytyi maailmansotien väliseen itsenäisyyden aikaan, jonka perintö oli osin unohdettua, osin kuviteltua sekä uudelleen tulkittua ja elävöitettyä. Nostalgia on etenkin yhteisöllisenä ilmiönä muutokseen pyrkivää; se kanavoit toivoa ja utooppista energiaa ja siinä on uutta luova potentiaalinsa. Tätä mieltä ovat olleet muiden muassa Linda Hutcheon ja Susannah Radstone.

Kirjan toista ja kolmatta päälukua lukiessa herää kysymys, onko Vihma kerinyt kokoon nostalgian historiallisia lankoja liiaksi nykyhetken näkökulmasta? Tätä näkökulmaa Vihmalle edustavat Saksan AfD, Britannian Brexit-liike, Donald Trump ja perussuomalaiset, joiden käsissä entistävä nostalgia muuttuu vaaralliseksi ja tuhovoimaiseksi. Vihma käsittelee sinänsä asiantuntevasti oikeistopopulistien kannattajien kipuilua sekä mielenmaiseman ja äänestyspäätösten muodostumista, jopa siinä määrin, että nostalgia häipyä analyysissa välillä taka-alalle. On silti vaikea uskoa, että entistävä nostalgia olisi merkittävä voima esimerkiksi erilaisten viholliskuvien, salaliittoteorioiden ja vaihtoehtoisten totuuksien taustalla. Moni muukin tunne voidaan valjastaa poliittisen retoriikan ajoneuvoksi. Vihman kuvaus entistävän nostalgian merkityksestä rakentuu enemmän

pettymyksen, pelon ja katkeruuden korostukselle kuin esimerkiksi nostalgisen jälleenkokemisen, turvallisuuden ja eheytyksen kokemuksille.

Kun ”järjen päältä kytkevää” nostalgiaa on käsitelty noin 170 sivua, Vihma palaa pohdiskelevaan nostalgiaan ja banaaliin nostalgiaan neljännessä pääluvussa. Kuten Boym, Vihmakin pitää pohdiskelevaa nostalgiaa potentiaalina uuden luomiselle. Tähän ei olekaan huomattamista. Sen sijaan herää kysymys, mitä käyttöä on Vihman banaalilla nostalgialla? Vaikka se saattaa aluksi kuulostaa toimivalta yritykseltä kuvata jotakin, joka jää Boymin dikotomian ulkopuolelle, se on parillakin tavalla epäonnistunut kategoria.

Ensinnäkin banaali viittaa aina johonkin, jonka joku on valmiiksi leimannut negatiivisilla arvostelmilla. Banaalihan on imelän sentimentaalista, lattean arkipäiväistä, kulunutta ja vanhanaikaista. Toiseksi käsite ei myöskään tuo lukijalle uusia välineitä ymmärtää kuluttajien, harrastajien ja fanien nostalgisia tunteita ja niiden kohteita. Arjen nostalgia onkin hyvä nostalgia – paha nostalgia -dikotomialle ylittämätön ongelma, sillä se paitsi kyseenalaistaa jyrkän jaottelun, se myös herättää popularisoituun nostalgiaan liittyviä uusia kysymyksiä, joihin Boymillakaan ei ole teoksessaan vastauksia. Mikä on henkilökohtaisen ja jaetun nostalgian suhde? Mikä on nostalgian varsinainen kohde? Onko se menneisyys, paikka tai tapahtuma lainkaan? Onko kaipuun kohde lopultakin aiemmin koettu tai jaettu tunnetila? Kategorian sisältämien ilmiöiden pohdinta jää melko niukaksi.

Vihman otetta hallitsee Boymin dikotomian kärjistäminen: entistävä/eheyttävä nostalgia on petollista, taantumuksellista ja vaarallista, kun taas pohdiskeleva nostalgia on turvallista, edistyksellistä ja hyödyllistä. Vihman tehtävä on kieltämättä ollut haastava ja yritys on rohkea. Valitettavasti teos ei ensimmäisestä ja viimeisestä pääluvustaan huolimatta toimi tasapainoisena johdatuksena nostalgiaan, sen teoriaan ja käytäntöihin. Siitä myös puuttuu nykyaikainen tieteellinen käsitys ja analyysi siitä, mitä nostalgia on psyykkisenä ja sosiaalisena ilmiönä. Aihetta on tutkittu 2000-luvulla runsaasti muun muassa filosofian, kulttuuriantropologian, psykologian, sosiaalipsykologian ja terveystieteiden piirissä.

Myöskään nostalgian poliittisen käytön yleisesitykseksi teos ei riitä, sillä se jättää lähes tyystin huomiotta nostalgisen retoriikan ja kuvaston käytön esimerkiksi työväenliikkeessä ja vasemmistopuolueissa. Liberaali keskustaoikeisto, perinteiset konservatiivit, ympäristöliike ja monet muut toimijat ovat myös osanneet hyödyntää nostalgiaa imagonsa rakentamisessa ja viestensä paketoinnissa.

Pertti Grönholm
Yleisen historian dosentti, Turun yliopisto